

Desanka Nikolić ga je ipak prostorno i vremenski ograničila. Iako se Vojna krajina prostirala od jadranskog zaleđa do Moldavije u Rumunjskoj, autorica je svoje istraživanje usmjerila samo na zapadni dio, koji se nalazio unutar granica današnje Jugoslavije. Također se u vremenskom smislu opredijelila za kasniji, mirniji i organiziraniji period 18. i 19. st., dotičući ranije razdoblje (od sredine 16. st. nadalje) samo toliko koliko je bilo potrebno da bi se shvatio kontinuitet nekih pojava.

Zadatak je bio složen i, kao i uvijek kada se radi o rekonstrukciji, delikatan, zahtijevajući u razmatranju izvora i donošenju zaključaka krajnji znanstveni oprez. Autorica se poslužila doista opsežnom građom: pisanim izvorima (propisi, uredbе, sudski spisi, kronike, novinski članci), likovnicima (od kojih su osobito dragocjeni bakorezi Martina Engelbrechta), materijalnim ostacima, najviše sačuvanim u bečkim muzejima), pa i odrazu u usmenom stvaralaštvu. Stoga i sam popis izvora, skupljenih ovdje na jednom mjestu, predstavlja značajan doprinos ove studije i nezamjenljivo pomagalo svakom budućem istraživačkom poslu.

Odijevanje vojnika bilo je regulirano naredbama. Ali, budući da se vojska Vojne krajine sastojala i od seoskog stanovništva čiji su muški članovi bili gotovo doživotno i vojni obveznici, domaće se odijelo mijesalo s vojničkim. To je autorici omogućilo da prati proces interakcija između vojničke i narodne odjeće, prožimanje jednog i drugog kompleksa u određenom razdoblju. Zbog toga je prikazivanje i podijeljeno na nekoliko perioda (do 18. st.; prva polovica 18. st.; druga polovica 18. st.; početak 19. st.; period francuske okupacije 1809—1813; te od 1813. do razvojačenja 1881. g.), koji su predstavljali bitna poglavlja u životu Vojne krajine. U svim su se tim periodima nošnja i vojna uniforma međusobno preplitale, pa je »... danas teško razlučiti gde na

pojednim haljecima počinje uniforma, a gde se završava nošnja i obratno« (str. 196). U knjizi je pokazano i koliko je odjeća i oružje bilo graničarima simbol njihova socijalnog statusa, te izraz junačke časti. Tako je npr. pokušaj drastičnijeg miješanja vojnih vlasti nametanjem nekih novih elemenata odjeće bio i jedan od uzroka pobuna (ličko-brinjska te severinska buna).

Da bi kompleks graničarske odjeće (a posredno i taj specifičan život) što potpunije osvijetlila, autorica je prikazivanje odijevanja u 18. i 19. st. završila zanimljivim poglavljem u kojem je iznijela rezultate svoga terenskog istraživanja o tragovima graničarskog odijevanja i njihovim odjecima u svijesti današnjeg stanovništva predjela nekadašnje granice.

Opsežna grada kojom je autorica uspješno ovladala možda je dijelom uzrok što njezina studija u svojim konačnim zaključcima nije dovoljno pregledna. No, bio je to pionirski posao u kojem se valjalo snalaziti unutar različitih struka. Stoga se i knjiga Desanke Nikolić može označiti kao multidisciplinarna: svojim rezultatima ona je doprinos ne samo etnologiji već i historiografiji i vojnim znanostima, posebno povijesti uniformi.

Aleksandra Muraj

Milka Jovanović, Narodna nošnja u Srbiji u XIX veku. Srpski etnografski zbornik, knj. 92, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1979. 245 str. + 10 tabl.

Prikazivati odijevanje seoskoga stanovništva tako velikog područja kakvo je bila Srbija u 19. st. i pratiti cijeli taj skup pojava u razdoblju od stotinu godina nije nimalo jednostavan i lagan posao. Autorica ove knjige prišla mu je na taj način da je kompleks odjeće promatrala u najužoj vezi s povijesnim prilikama. Područje Srbije je od kraja 18. i početkom 19. st. bilo naseljeno

brojnim novim doseljenicima, koji su najvećim dijelom asimilirali malo brojno starinačko stanovništvo, nametnuvši mu svoje kulturne oznake. Stoga je osnovna autoričina pretpostavka bila da nošnju treba promatrati »... pored ostalog, u zavisnosti i u okviru etničkih grupa, odnosno prema njihovom rasporedu na tlu Srbije« (str. 228). U okviru te pretpostavke napravila je osnovnu podjelu građe, pa je prikazala nošnju: područja dinarskih doseljenika (pretežno teritorij zapadne Srbije), prijelaznu zonu mješovitih doseljenika (teritorij Sumadije), područje timočko-braničevskog stanovništva (istočna Srbija), zatim kosovsko-metohijskih i moravsko-var-darskih doseljenika (južna Srbija), te šopskog stanovništva. Unutar svake skupine prikazan je na muškom i ženskom odjevnom kompleksu proces promjene, razmatran uglavnom u okviru triju razdoblja (prva polovina 19. st., period od 50-ih do 80-ih godina, te kraj 19. st.). Dječju nošnju autorica nije obradila, jer — kako sama piše — »... prema podacima, ona nije bila specifična ni za jedno područje« (str. 2). To se ipak osjeća kao nedostatak ove, inače opširne, studije. Smatramo da bi i jedan »opći« opis dječje nošnje taj manjak ispunio.

U uvodnom dijelu autorica predočuje još neke segmente u tadašnjem načinu života, koji su relevantni za studij nošnje, kao što su bile domaće djelatnosti za proizvodnju tekstila i odjeće, zanatske djelatnosti, trgovina i sl. U prikazivanju nošnje Milka Jovanović se služila brojnim izvorima: uz stručnu ili putopisnu literaturu domaćih i stranih autora, istražila je arhivsku građu, donijela opise konkretnih predmeta iz fonda muzeja, te sve dopunila vlastitim terenskim istraživanjem.

Po autoričinoj ocjeni ruralni način odijevanja dosegao je svoj vrhunac u razvoju, ljepoti i dekorativnosti upravo u drugoj polovini 19. st. u Srbiji, da bi nakon tog vremena u brojne stilske čiste odjevne cjeline

počeli prodirati pojedini dijelovi gradske odjeće. Na nekoliko je mjesta u knjizi implicitno pokazano koliko je razvoj odjavnog kompleksa ovisio i o pojedinim naredbama vlasti (tako npr. zabrana nošenja ženskog ogjavlja zvanog »trvelj« ili zabrana nošenja predmeta izrađenih od neučinjene i neostrizene kože i dr.).

U završnom poglavlju autorica je provela kulturno-povijesnu analizu pojedinih dijelova seoske odjeće, kojom je pokušala, gdje joj je to bilo moguće, osvijetliti i pitanja porijekla.

Uz neosporni doprinos koji ova knjiga donosi našim saznanjima o odijevanju u proteklom vremenu moglo bi se raspravljati i o nekim metodološkim problemima koji se ovdje pokazuju. U prvom se redu nameće pitanje koliko je etničko porijeklo valjano kao jedini kriterij za klasifikaciju odjeće. I sama je autorica bila donekle svjesna manjkavosti toga kriterija, pa je npr. zaključila da se »nošnje u istočnoj Srbiji ne podudaraju sa rasprostranjenjem etničkih grupa koje se tu nalaze« (str. 229).

Drugo je pitanje da li se i tako formulirana etnička podjela (bazirana na postavkama Jovana Cvijića iz prve polovice 20. st.) podudara sa spoznajama suvremene historije, odnosno spoznajama suvremene etnologije.

Milka Jovanović je u ovoj fazi rada, kada je trebalo na jednom mjestu skupiti i srediti obilje raznovrsnih činjenica, primijenila navedeni kriterij, kojim je postigla određeni rezultat. Ali mi od nje očekujemo, i smatramo je za to najpozvanijom, da se nakon ove upusti i u dalje faze znanstvenog postupka: klasificiranje i interpretaciju ovdje skupljenih činjenica. No, smatramo da bi za taj posao trebalo primijeniti i nešto drugačiju metodologiju. Jedan bi od mogućih načina mogao biti da se primjenom starog kriterija forme analiziraju pojedinačni dijelovi odjeće sa svim njihovim svoj-

stvima (materijal, kroj, nomenklatura, funkcija i sl.), da bi se zatim razmotrio odnos pojedinačnih dijelova prema sastavu cjeline, kompleta. (Razumije se, posve određene a ne bilo kakve cjeline.) Analiza i komparacija više takvih cjelina, tj. struktura, omogućila bi stvaranje tipologije nošnje u Srbiji u 19. st. Takva bi tipologija bila stvorena sâmm izgledom nošnje, pa bi se time postigla jedna, prva razina predmeta proučavanja. Tek tada bi trebalo tipove odjeće promatrati u njihovoj međuovisnosti prema različitim funkcijama nošnje kao što je npr. uporabna, estetska, simbolička, statusna i druge. Tu bi se npr. unutar funkcije izražavanja pripadnosti (dobnoj skupini, socijalnom rangu i sl.) mogla razmotriti i funkcija nošnje u smislu regionalne ili nacionalne identifikacije. Time bi se uočila druga razina predmeta proučavanja, koja bi usporedbom s prvom već omogućila određeno zaključivanje kombinacijom različitih kriterija. Tako stvoreni model mogao bi poslužiti i za dalju interpretaciju, pa bi se i proces promjena mogao pratiti: u odnosu na formu pojedinih dijelova, u odnosu na strukturu pojedinih kompleta, u odnosu na funkcije, te, napokon, i u odnosu na cjelokupni životni kontekst. Vjerujemo da bi takva metodologija omogućila egzaktniji postupak (koliko je uopće egzaktnost u društvenim znanostima moguća) u formuliranju znanstvenih rezultata.

Kako je već rečeno ovo je samo prijedlog za jednu od mogućih metodologija, koja nam se čini najbližom autoričinom kulturnohistorijskom prosedeu premda u okviru raznih teorijskih orijentacija u etnologiji postoje i drugačije metodologije. No, raspravljanje o tome prelazi okvir ovog prikaza, kojemu je prva namjena bila da pažnju čitalaca svrati na nove spoznaje i poticaje koje nam knjiga Milke Jovanović nudi.

Aleksandra Muraj

Gina Kr'steva-Nožarova, Domašno tradicijonno t'kačestvo i ornamentirani t'kani v B'lgarija, Izdatelstvo na B'lgarskata akademija na naukite, Sofija 1981, 132 str.

U uvodu knjige »Domaće tradicijonno tekstilno rukotvorstvo i ukrasna tkanja u Bugarskoj« rečeno je da ovaj rad ima za cilj da prikaže vještinu tekstilnog rukotvorstva kao važan i nedjeljiv dio materijalne kulture bugarskog naroda. Cjelovitom analizom procesa izrade tekstila i naznakom umjetničkih vrijednosti narodnih tkanja pokušavaju se odrediti bitne karakteristike i izdvojiti posebnosti pojedinih faza rada, kao i upozoriti na njihove izvore i rasprostranjenost. Autorica je svjesna činjenice da će mnoge spoznaje biti moguće postaviti samo kao problem, dok je za donošenje konačnih zaključaka potrebno iznesenu građu sagledati u kontekstu srodnih kulturno-povijesnih činjenica na širem geografskom prostoru.

Rad je podijeljen u tri dijela, koji kao zasebne cjeline obrađuju: povijesni dio, proces obrade sirovina i načine proizvodnje tekstila, te ornamentiku i funkciju predmeta.

Prvi dio donosi presjek povijesti tekstila na tlu današnje Bugarske od vremena kasne antike, srednjeg vijeka i osmanlijske vladavine do naših dana. Autorica kronološkim redom daje prikaz razvoja tkanja služeći se pri tom arheološkim izvorima, slikovnim prikazima na freskama i navodima iz povijesne literature s područja Bugarske i susjednih zemalja. Tako npr. saznajemo da su prvi pršljenovi za otežavanje vretena nađeni još u neolitskim kulturama, a da se razvoj zanata, među kojima se spominje i tkalački, javlja u IV st. za rimske vladavine u tim krajevima. Kao zaključak ističe se da su osnovu na kojoj se gradila vještina tekstilnog rukotvorstva ovog područja dali Tračani, Prabugari i Slaveni, a zahvaljujući geografskom položaju Bugarske, na raskrsnici povijesnih i trgovačkih putova između Istoka i Zapada, u